

Sykdom, semiotikk og kommunikasjon

Hvis man vil utvide forståelsen av et gjenstandsfelt, må man tørre å overskride tradisjonelle faggrenser, skriver Toril Moi i essaysamlingen *Jeg er en kvinne. Det personlige og det filosofiske* (2001), om forholdet mellom det personlige og det teoretiske i utforskningen av menneskelige erfaringer. Boka *Når kroppen tenker* er et godt eksempel på det fruktbare ved en slik overskridelse. Forfatteren Drude von der Fehr er professor i allmenn litteraturvitenskap. I sine analyser av symptomal kommunikasjon drar hun vekslers på kunnskap fra ulike disipliner i naturvitenskap, humaniora og samfunnsvitenskap – og semiotikk (tegneteori) anvendes som et oversettelsesspråk mellom ulike disipliner og mellom det personlige og det teoretiske.

Personlige erfaringer

Boka opererer på ulike analysenivåer. I første kapittel får vi innblikk i forfatterens egne erfaringer med det å være alvorlig syk. På en levende måte skriver hun om hva sykdommen gjorde med hennes fortolkninger av seg selv og sine omgivelser, og om hvordan behandlingsapparatet forholdt seg til hennes sykdomstilstand og situasjonsopplevelse.

Det etterfølgende kapitlet er en samtale mellom forfatteren og professor i helsefag Gunn Engelsrud, hvor de diskuterer ulike tilnærminger til forståelsen av symptomal kommunikasjon. Begge har arbeidet med denne tematikken i en årrekke, men med utgangspunkt i forskjellige teoretiske vinklinger. I samtalen skapes det spennende forbindelser mellom von der Fehrs semiotiske innfallsvinkel og Engelsruds kroppsfenomenologiske tilnærming, sistnevnte inspirert av Maurice Merleau-Pontys tenkning.

De påfølgende tre kapitlene er viet en tegnteoretisk undersøkelse av symptomet. Den starter med en presentasjon av to forskjellige tradisjoner: Ferdinand de Saussures (1857–1913) *semiologi* og Charles Sanders Peirces (1839–1914) *semiotikk*. Begge tradisjonene forstår tegnet som et fenomen som representerer et annet fenomen. I forhold til symptomal kommunikasjon betyr det at begge tradisjonene legger vekt på at symptomet kommuniserer noe mer og annet enn sitt symptomale uttrykk alene. Forskjellen ligger i forståelsen av hva dette mer og annet kan være. Von der Fehr problematiserer dette ved hjelp av natur-kultur-distinksjonen. Hun argumenterer for at den semiologiske tradisjonen knytter spørsmålet om hva symptomet kommuniserer, til kulturdimensjonen. Symptomet forstås som et språk tegn der forholdet mellom uttrykk og innhold er relatert til hverandre gjennom kulturelt definerte konvensjoner (koder, normer, idealer etc.).

Natur- og kulturdimensjon

Den semiologiske tradisjonens språkfokusering er karakteristisk for humanvitenskapenes undersøkelser av symptomal kommunikasjon, hevder von der Fehr. «Dette gjør at humanvitenskapene på et foreldet vis fortsatt tenderer mot å fjerne seg fra den moderne kunnskapen om mennesket som naturvitenskapen står for» (s. 53–54). Denne kritikken kan også rettes mot samfunnsvitenskapelige undersøkelser av symptomet som tegn som er inspirert av semiologien, slik tilfellet er for en del poststruk-turalistiske analyser.

Forfatteren legger vekt på at Peirce sin semiotikk åpner for å inntenke både natur- og kulturdimensjonen i undersøkelsen av symptomet som tegn. Dette underbygger hun blant annet ved å bruke Peirce sitt skille mellom ulike tegnaspekter i den videre utforskningen av symptomet. De ulike tegnaspektene defineres ut fra hva slags relasjon tegnet har til det fenomenet som det representerer. Von der Fehr er spesielt opptatt av Peirce sitt skille mellom *indekser* og *symboler*. Symbolet representerer et fenomen i kraft av en konvensjon (slik språktegnet gjør). Indekset karakteriseres av at det står i en nærhetsrelasjon til fenomenet som det representerer (slik røyken står i en nærhetsrelasjon til ilden). Peirce skiller mellom to typer av indekser: *reagenter* og *betegnere*. En reagent indikerer et fenomen (for eksempel en sykdom) ved reelt å bli påvirket av fenomenet (sykdommen) som reagenten (symptomet) indikerer. En betegner indikerer et fenomen (en sykdom) både i kraft av subjektets intensjoner med den symptomale tegnutvekslingen (som subjektet ofte ikke har en klar erkjennelse av) og kvaliteter ved selve tegnet (symptomet).

I tråd med kritikken av semiologien legges det vekt på at analyser som ensidig fokuserer på symbolaspektet, bare gir oppmerksomhet til kultur-dimensjonen ved symptomet – noe humanvitenskapene som nevnt har tendert mot. Det argumenteres for at den medisinske vitenskapen har tendert mot å forstå symptomet som indeksielle reagenter, og at den kulturelle og subjektive dimensjonen ved symptomet har blitt nedtonet. Forfatteren tar deretter til orde for å undersøke det indeksielle betegneraspektet ved symptomet, og slik åpne for å utforske interaksjonen både mellom naturdimensjonen og kulturdimensjonen, og det generelle og det subjektive ved den symptomale kommunikasjonen.

Psykologiens bidrag

Her kunne von der Fehr kanskje ha tatt en avstikker til psykologien, da den i større grad enn medisinen og humanvitenskapene kan synes å gi oppmerksomhet til det indeksielle betegneraspektet ved symptomet. Det gjelder ikke minst innenfor den psykoanalytiske tradisjonen (slik den anvendes i psykologien). Det kan imidlertid innvendes at fokuset i sistnevnte tradisjon i stor grad har vært på subjektets intensjoner med den symptomale tegnutvekslingen, og i mindre grad på hvordan relasjonen

mellom det symptomale uttrykket og fenomenet som det representerer (sykdomsobjektet), er betinget av kvaliteter ved det symptomale uttrykket.

Forfatteren fokuserer spesielt på det siste i analysene av det indeksielle betegneraspektet ved symptomet. Det utdypes i forhold til lidelser hvor man ikke finner noen årsak til lidelsene. Hun åpner for at symptomene ved slike diffuse lidelser representerer en form for intern kommunikasjon med symptombæreren, og at denne kommunikasjonen kan foregå på lavere bevissthetsnivåer. En slik form for symptomal kommunikasjon kan forstås som en appell til det symptombærende subjektet om at hun eller han må gjøre noe med livet sitt uten at symptomet representerer et spesifikt fenomen eller sykdomsobjekt. «Symptomet, som en form for selvrefleksjon, representerer ikke i seg selv en løsning, men peker på en fare,» skriver hun (s.101). Dette er spennende analyser, hvor von der Fehr evner å formidle vanskelig teori på en forståelig måte og anvende teorien på aktuelle helseproblemer.

Konsekvenser for behandling

I bokas to siste kapitler drøftes kunnskapsmessige og behandlingsmessige konsekvenser av analysene i de foregående kapitlene. Her argumenteres det for fruktbarheten av å dra vekslers på kunnskap fra forskjellige disipliner i arbeidet med ulike sykdomsbilder. Boka avsluttes med en konkret idé om hvordan litteraturfaget kan trekkes inn i et behandlingsopplegg i form av høytlesning og analyser av skjønnlitterære tekster i samtalegrupper.

Von der Fehr har også tidligere beskjeftiget seg med sykdomsrelaterte problemstillinger, der hun har brukt semiotikk som et tverrfaglig teoretisk og metodisk begrepsapparat i utforskningen. Se eksempelvis artikkelen «Kropp og symptom i en tegnteoretisk kontekst» i *Sosiologi i dag*. Nr. 4/1996. De seks første kapitlene er en videreføring av denne forskningen. Det preger analysene, og resonnementene er godt gjennomarbeidet. De to siste kapitlene er ikke like gjennomarbeidet, og de kan kanskje mer betraktes som skisser til videre forskning. Boka anbefales for alle som er opptatt av symptomal kommunikasjon på en eller annen måte.

Anmeldt av Birgit Nordtug